

Obrovský, Jan

Působení Moravského zemského muzea do počátků činnosti Národní kulturní komise

Museologica Brunensia. 2012, vol. 1, iss. 1 (Podzim 2012), pp. 23-27

ISSN 1805-4722 (print); ISSN 2464-5362 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131352>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jan Obrovský

Působení Moravského zemského muzea do počátků činnosti Národní kulturní komise

Téma působení Moravského zemského muzea (dále MZM) na záchraně kulturních hodnot po druhé světové válce a další navázání na počátky činnosti Národní kulturní komise (dále NKK) jsem zvolil pro dosavadní velmi zlomkovité zpracování. Práce vznikající před rokem 1989 byly zejména obecné, týkající se vývoje památkové péče v Československu, případně se jednalo o ediční souhrny dokumentů o ustavení a činnosti NKK.

Po roce 1990 bylo publikováno několik dílčích studií, které však spíše upozorňovaly na potřebu systematictějšího výzkumu, kterého se zatím nedostávalo. Takovéto ambice má až studie Kristiny Uhlíkové, která je sice poměrně hutná a obsažná, avšak činnost NKK sleduje především v rámci péče o památky „nemuzejní“ povahy. Téměř úplně je zde vypuštěna jakákoliv zmínka o zjišťování, zadržování a zachraňování kulturních hodnot pracovníky MZM. Je jisté, že autorka zřejmě nechtěla a nemohla postihnout celou šíři činnosti NKK, čili jí to nelze vytýkat. V archivních fondech archivu MZM se však nachází vcelku obsáhlý materiál dokumentující účast MZM na záchraně kulturního dědictví, často vyložené muzeálního, které bylo zajišťováno v rámci konfiskací německého majetku. Movité kulturní hodnoty byly nezdědky také rozkrádány a Němci vystěhovaní nebo prchající z území Československa se pokoušeli tento majetek dostat přes hranice.

V článku se soustředím zejména na činnost pracovníků MZM v době, kdy se vznik NKK teprve připravoval a do jejíhož soukolí se MZM později začlenilo. Na vybraných případech přiblížím poválečnou situaci MZM

ve vztahu k naléhavé potřebě zabránění rozkradení a zničení předmětů muzeální hodnoty.¹ Pro seznámení s problematikou jsem vybral tři případové studie. Uložení sbírek MZM na zámku v Mikulově, záchranu přírodovědných sbírek na zámku v Lešné, které nebyly majetkem muzea a jako třetí dohled nad konsolidací městského muzea ve Svitavách, tedy bývalého německého muzea.

Téma konfiskací kulturních hodnot a jejich péče ze strany moravských muzeí, která byla dozorována a koordinována právě MZM, je natolik rozsáhlé a prozatím neprobádané, že by si jistě v budoucnosti zasloužilo soustředěnou pozornost a důkladného zpracování.

Poválečná situace v památkové péči a zřízení Národní kulturní komise

Národní kulturní komise vzniká jako samostatná instituce zřízená zákonem až v únoru roku 1947. Péče o movité i nemovité kulturní majetek však musela být řešena již od konce války. Spousta předmětů byla v poválečném zmatku bohužel rozkradena a mnoho budov, zejména méně známých zámečků v pohraničí, bylo úplně vyrabováno a zdevastováno.

11. května 1945 byl Českou národní radou a Zemským národním výborem (dále ZNV) v Praze zřízen Sekretariát pro evidenci a záchranu památek písemných, historických, uměleckých a přírodních.² Sekretariát se dělil dále do sekcí – archivní, muzejní, kni-

◀ abstrakt | abstract

Po osvobození Brna na konci dubna 1945 převzaly kontrolu nad Moravským zemským muzeem (MZM) obnovené české správní orgány a ihned bylo nutno řešit naléhavé úkoly, zejména ochranu sbírek a zajištění kulturních hodnot proti vyvezení ze země prchajícími Němci nebo proti prostému rozkradení. Kromě řešení vlastních problémů muselo MZM také organizovat a dozorovat záchranu sbírek a památek v teritoriu prakticky celé Moravy. V dubnu 1946 bylo MZM pověřeno výnosem Zemského národního výboru v Brně, aby pracovalo na začleňování muzeí (většinou německých) v pohraničí do sítě československých muzeí.

V článku jsou uvedeny tři případy práce zaměstnanců MZM na záchraně sbírek. Řešení situace vlastních sbírek dokumentuje příklad deponování muzeálií na zámku v Mikulově, záchranu sbírek mimo fondy MZM ukazuje zásah na zámku v Lešné a třetím příkladem je dozor na převzetí do české správy a obnově bývalého německého muzea ve Svitavách.

Right after the liberation of Brno at the end of April 1945, the restored Czech authorities took control over the Moravian Museum and it was necessary to solve the most pressing tasks immediately, particularly protection of the damaged collections as well as securing cultural values against exporting them from the country by escaping Germans or mere. Besides solving the problems themselves, the staff of the museum had to organize very soon and watch over the protection of the collections and monuments all over Moravia. Moreover, in April 1946 the Moravian Museum was charged by the regulation of the Regional National Committee in Brno to work on inclusion of borderlands museums (mostly German) into the network of Czechoslovakian museums.

In the article there are three cases of work of the Moravian Museum staff on saving the collections. Solving the situation of the collections is documented by the case of depositing museum items at the Mikulov Château, saving collections not of the Moravian Museum is depicted in the action at the Lešná Château, and the third example is the supervision over taking the former German museum in Svitavy under the Czech administration.

¹ MZM samozřejmě nejednalo výlučně v zájmu muzeí a nesnažilo se zachraňovat pouze předměty upotřebitelné v moravských muzeích. Pomáhalo také s distribucí konfiskátů například do škol, kam na doporučení Národní kulturní komise směřovalo umístění zabavených knihoven či jiných předmětů vhodných pro doplnění výuky. V Zemském muzeu byly za války uloženy také majetky českých vysokých škol,

například knihovny přírodovědecké fakulty a české techniky v Brně. - Archiv Moravského zemského muzea [Archives of the Moravian Museum] (hereinafter AMM), fond Moravské zemské muzeum, II-3-ZMM, [Moravian Museum] (hereinafter MM), Sg. II-3-ZMM-1945/7, box 127.

² Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947-1951*, Praha 2004, p. 20.

hovní a památkové. Členy byli přední čeští odborníci – například Viktor Kotrba (Státní památkový úřad v Praze), Josef Bečka (ředitel Národní a univerzitní knihovny), Gustav Skalský (vědecký ředitel Národního muzea), archeolog Jiří Neustupný (rovněž Národní muzeum) a kunsthistorik Vojtěch Volavka.³

Sekretariát se snažil kontaktovat archiváře, muzejníky, ale i učitele v pohraničí, aby se snažili evidovat německý majetek, dále prostřednictvím rozhlasu apeloval na občany, aby se zajímali o památky a kulturní hodnoty ve své obci a zejména zděračoval, aby se lidé vyvarovali bezhlavému ničení německého majetku. Na základě hlášení o devastaci památek zasahoval Sekretariát přímo při jejich záchraně. Tento stav s různými změnami pokračoval necelé dva roky, kdy se postupně začínala rýsovat forma a naplň budoucí NKK.

Její vznik byl poměrně dlouhým procesem, jehož počátky jsou již v červenci roku 1945, kdy prezident E. Beneš vyjádřil přání zřídit zvláštní fond pro správu kulturního majetku. Jeho přípravou byl pověřen Zdeněk Wirth, který od června 1945 působil jako poradce na Ministerstvu školství a osvěty (dále MŠO).⁴

Situace v českém muzejnictví

Po válce nastává nová etapa ve vývoji českého (československého) muzejnictví vlivem válečných následků a také celkovými změnami ve společnosti. Již v Košickém vládním programu je formulován požadavek demokratizace kultury a širší zpřístupnění muzeí, což naznačovalo následující trendy.⁵

Muzea vycházela do nové éry zčásti poškozená válečnými zásahy, ať už přímými bojovými událostmi, nebo často nevhodným a narychlo prováděným dislokováním před nálety a postupující frontou do bezpečnějších objektů, kde byly sbírky často velmi nevhodně uloženy. Síť muzeí byla také značně roztržena a ne vždy profesionálně spravovaná. Často se jejich činnost opírala o nadšence a dobrovolníky, kteří neměli valného muzeologického vzdělání.

³ O rychlém zapojení MZM do prací organizovaných orgány MŠO svědčí například zpráva o stavu sbírek na Opavsku dr. Karla Černošského z 16. června 1945. – AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁴ Na podzim roku 1945 vzniká při MŠO Muzejní rada, jejímiž členy jsou mimo jiných také Karel Černošský, Jaroslav Helfert a Albert Kůtal. Tato informace je rozeslána 22. listopadu 1945. – AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁵ Jiří Špět, *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČR (1945-1985)*, Praha 1988, p. 14.

Na straně druhé zde existovala silná tradice muzeí, také velmi bohatý sbírkový fond a v neposlední řadě Svaz českých muzeí, který mohl poválečnou obnovu koordinovat. Ten požadoval po muzeích spolupráci s národními výbory, slučování muzeí a nahrazení dobrovolníků odbornými pracovníky.⁶

Hned v květnu 1945 vzniká při ZNV v Praze muzejní sekce, která se nejvýrazněji angažuje v pohraničních oblastech. Dozorem nad situací v muzeích v pohraničí bylo pověřeno Národní muzeum a dozorcujícími pracovníky byli jmenováni Jiří Neustupný a Karel Tuček.⁷ Tento dohled je v létě 1946 na podnět Svazu českých muzeí rozšířen také na muzea vnitrozemská.

Na Moravě byla situace obdobná, zde pověřil 29. dubna 1945 ZNV v Brně některé instituce dozorem nad movitým kulturním majetkem různé povahy. Mezi jinými ústavy bylo takto pověřeno i MZM.⁸

Konsolidace MZM po válce a zajištění sbírek

MZM vyšlo z válečných útrap relativně dobře, i když i zde byly materiální škody a rovněž došlo ke ztrátám na životech z řad zaměstnanců.⁹ Během bojů o Brno dopadlo několik bomb i do muzejního areálu, zasažen byl Dietrichsteinský palác a hlavně d'Elvertovo křídlo (jižní část uzavírající Biskupský dvůr). Po celou dobu roku 1945 stav muzejních budov, dislokace sbírek a práce na výstavních prostorách neumožnily, aby bylo muzeum zpřístupněno veřejnosti.¹⁰ Pracovníci muzea však našťastí většinu sbírek deponovali v očkávání blízkosti se fronty mimo Brno.¹¹

Hlavní náplní bylo v roce 1945 dohledání a repatriace sbírek a zrevidování jejich stavu.

⁶ Ibidem, p. 15 – 16.

⁷ Ibidem, p. 22.

⁸ Otakar Kirsch, *Německé muzejnictví na Moravě*, Brno 2008, p. 108. (Disertační práce obhájená při Historickém ústavu FF MU v Brně.)

⁹ Na konci roku 1939 byl zatčen pracovník mineralogicko-geologického oddělení, který se po příchodu německých okupantů zapojil do odbojové činnosti organizace Obrana národa a po věznění v brněnských Kounicových kolejích a ve Frankurtu nad Mohanem byl v 19. února 1943 popraven. V samém závěru bojů o Brno pak zahynuli další muzejní pracovníci – A. Stehlík a J.V. Stejskal. – Slavomír Brodšesser – Jan Břečka – Jiří Mikulka, *K poznání a slávě země...*, Brno 2002, p. 42. – Rozsah a vyčíslení škod je uvedeno ve zprávě Zemského muzea. Celkový odhad byl 50.579.000 Korun-AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/3, box 127.

¹⁰ Jaroslav Helfert, 'Zemské museum v Brně po válce a s obnovným časopisem', *Časopis Zemského muzea v Brně*, XXXIII (1946), No. 1, p. 5-7.

¹¹ Sbírký našly uskladnění na hradu Pernštejn, zámku ve Velkém Meziříčí, na faře v Novém Veselí u Žďáru nad Sázavou, v předklášteří u Tišnova a na zámku v Mikulově. – Slavomír Brodšesser – Jan Břečka – Jiří Mikulka, *K poznání a slávě země...*, Brno 2002, p. 43. – Viz též AMM, MM, č. j. 66/1945, box 126.

Právě po celkové revizi se ukázalo, že celkový stav nebyl tak dramatický, jak se zprvu zdálo, nebo jak se porůznu proslýchalo. Hned po převzetí správy muzea do českých rukou 2. května 1945¹² se ředitelství MZM obrátilo na památkový úřad, aby objekty, ve kterých byly sbírky MZM deponovány, byly pokud možno uchráněny ostřelování, leteckého bombardování a dalších válečných akcí.¹³

Mikulov

Zvláště tíživá situace byla v případě zámku v Mikulově, který ustupující německá armáda zapálila.¹⁴ Zde měly být před válečnou vřavou ukryty krom jiných také mimořádně cenné paleontologické nálezy z Předmostí u Přerova, brněnských Žabovřesk, Dolních Věstonic, z Mladečských jeskyní a také nálezy čelisti neandrtálců z Jeskyně Šipka.¹⁵

O tragédii v Mikulově hovoří zejména několik zpráv Archeologického ústavu v Praze, který po poradách a jednáních s ředitelstvem MZM informoval o situaci a odhadu škod MŠO.¹⁶ Vlastní posouzení škod bylo velmi komplikované, protože MZM nemělo v rukou přesný popis ztrát na archeologických nálezech na zámku uložených. S dostatečnou přesností však bylo možno vyčíslit věcné ztráty týkající se nákladů spojených s výzkumy apod. Například ztráta z výzkumů v Dolních Věstonicích z let 1923-1938 byla odhadována na 2.000.000 korun. Dolnověstonické naleziště však nebylo vyčerpáno a mohly zde pokračovat výzkumy.

¹² 2. května přivázel zemský muzejní rada dr. Karel Černošský ředitelství instituce z rukou dr. Edmunda Küttlera, zastupujícího někdejšího ředitele dr. Karla Huckeho. Toto je oznámeno Presidiu zemského úřadu v Brně. – AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/2, box 127. Více viz též Pavla Obrovská, *Moravské zemské muzeum v letech 1945-1948*, Brno 2007, p. 24-25. (Magisterská diplomová práce obhájená při Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně.)

¹³ AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/4, box 127.

¹⁴ Jaroslav Helfert, 'Zemské museum v Brně po válce a s obnovným časopisem', *Časopis Zemského muzea v Brně*, XXXIII (1946), No. 1, p. 5.

¹⁵ Slavomír Brodšesser – Jan Břečka – Jiří Mikulka, *K poznání a slávě země...*, Brno 2002, p. 43.

¹⁶ AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/3, box 127.

¹⁷ Hovoří se zde o „24 diluviálních lidských kostrách z Předmostí, 1 z Žabovřesk a veškerých německých nálezech z doby okupace, které byly také zničeny. – Zvláštní příloha pro hlášení škod, Oddělení pro diluvium zemského muzea v Brně, 11. září 1945. – AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/, box 127. O situaci ve vyhořelém zámku rovněž referují některé další zprávy z léta 1945, viz – AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/13, box 127.

¹⁸ Státní archeologický ústav toto vyčíslení zvažoval v možnostech 100.000, jakož i třeba 100.000.000 Korun českých, přičemž doporučil jako střízlivou částku 50 milionů Korun. Státní archeologický ústav v Praze, 14. září 1945, č. j. 1125/45. AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/3, box 127.

¹⁹ Do začátku roku 1942 spravoval paleolitické oddělení prof. Zapletal. Přes jeho protesty mu byla správa nad veškerými sbírkami odňata a předána byla loajálnímu dr. Schwabedissenovi. Ten je však brzy povolán do armády a sbírky předá Hucke právě dr. Asmusové. Ta přes Zapletalovu námítku provedla odvoz podstatné části sbírek do Mikulova. – AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/25, box 126. – Hucke odňal prof. Zapletalovi také správu Anthroposu, ale přesto ▶

Mnohem horší byla situace v případě Předmostí, Brna či Mladče,³⁷ kde již bylo naleziště vyčerpáno a veškeré nálezy (mnohdy naprosto ojedinělé v celosvětovém měřítku) vzaly nenávratně za své. Cena ztráty byla tedy naprosto neodhadnutelná.³⁸

Jak se ukazuje, nemuselo však k takovým škodám na sbírkách vůbec dojít. Jak vyplývá ze zprávy Státního archeologického ústavu, byly paleolitické předměty převezeny na popud Dr. Bohmerse a dr. Asmusové, proti přání českých referentů, kteří namítali, že museum má dostatečné protiletectké kryty pro uložení tak mimořádně cenných předmětů.³⁹ Spatřovali v záměru německých archeologů⁴⁰ snahu volně sbírkami disponovat, mimo dosah kontroly českých zaměstnanců Zemského muzea.⁴¹ Profesor Zapletal, Němci odvolaný přednostou diluviální oddělení se německých kolegů dotazoval, proč sbírky odvázejí do Mikulova, protože se obával, že je hodlají odvézt z Moravy pryč. Byl však ujišťován, že je to v zájmu jejich bezpečnosti. Ironií osudu je, že nakonec byly zničeny zcela zbytečně. Přímé boje se mikulovskému zámku patrně vyhnuly a ten byl podpálen ustupujícími Němci.⁴²

Situace byla navíc zřejmě velmi chaotická, protože jak píše prof. Zapletal ve své zprávě, tak ještě 25. června nebylo zcela jasné, jaký je stav sbírek v Mikulově. Částečně to odpovídá zprávě Místního národního výboru v Mikulově o průzkumu 15. června, kdy byly prohlédnuty i sklepní místnosti. Část prostor byla však zavalena vrstvou popela,

se mu s pomocí dalších českých pracovníků podařilo nemálo zachránit před skázkou, neboť na konci války byl pavilon Anthropos na brněnském výstavišti vyrabován. Viz též - AMM, MM, II-3-ZMM, spis č. 183/1945, box 126. - Ve zprávě prof. Zapletala z 25. června 1945 se vcelku podrobně popisuje osud paleolitických sbírek převezených do Mikulova. - AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/25, box 126. - 13. června 1945 konkretizoval ve své zprávě prof. Jüttner čas převozu. Dr. Asmusová podle něj povolna převážela sbírky z Brna od léta do podzimu 1944. - AMM, MM, č. j. 64/1945, box 126.

³⁰ Dr. A. Bohmers byl Holanďan a sám sebe označoval za Friese. Němečtí kolegové o něm mluvili jako o páté koloně v Holandsku. - Státní archeologický ústav v Praze, 19. srpna 1945, č. j. 1125/45. - AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/3, box 127.

³¹ Státní archeologický ústav v Praze, 19. srpna 1945, č. j. 1125/45. - AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/3, box 127.

³² Prof. Karlem Jüttnerem (Němec, který však s nacistickým režimem nesouhlasil a byl vynikajícím pracovníkem muzea v Mikulově. Nakonec byl také 16. července 1945 pověřen správou zámku, archivu, knihovny a muzea v Mikulově. - Pověření Dr. K. Jüttnera správou muzea v Mikulově. AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/25, box 126. Viz též Vynětí z odsunu (13.3.1947) - AMM, MM, Sg. II-3-ZMM/62 K1, box 1. Bylo potvrzeno, že byl oheň uměle založen také ve sklepeních zámku, kam by se normálně nedostal a zničil tak zde uložené sbírky, k nimž patřily také vzácné předměty z Francie a Indonésie. - Zpráva o Mikulovských zemských diluviálních sbírkách. 10. července 1945. AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/25, box 126. - Předměty zavlčené Němci do Protektorátu z Francie a uložené v Mikulově měly být samozřejmě navráceny. Správce Městského muzea v Mikulově dr. Karel Jüttner předložil (21. června 1947) jejich soupis a co nebylo zničeno, bylo předáno francouzské straně. - AMM, MM, Sg. II-3-ZMM/151 K1, box 1.

takže stav nešel spolehlivě posoudit.³³ Již se počítalo s nejhorším, ale přesné informace patrně nebyly. Až na 27. června 1945 se podařilo zajistit automobil, kterým měly být zachráněné předměty převezeny zpět do Brna, avšak až 10. července byl převozem pověřen preparátor Zemského muzea Jindřich Mrázek.³⁴ ZNV pak ředitelství MZM podalo zprávu, že byl dokončen převoz sbírek do Brna 9. srpna 1945. Pod vedením dr. Jüttnera pokračovaly na zámku záchranné práce na francouzské keramice.³⁵

Zámek Lešná

Případ zámku Lešná jsem vybral jako příklad angažovanosti pracovníků MZM v zajištění objektu a sbírek, které nebyly vlastnictvím muzea. Na zámku v Lešné byly uloženy cenné sbírky hraběte Seilern-Aspanga.³⁶

Nejspíše někdy během června až července roku 1945 se začalo zjišťováním stavu oologické a ornitologické sbírky zabývat MŠO a provádělo celkovou inventarizaci.³⁷ Z Prahy byl na Moravu vyslán dr. O. Štěpánek³⁸, který měl celou záležitost na starost. Jak vyplývá ze zprávy pracovníka zoologického oddělení MZM Emila Hachlera, dělo se tak bez vědomí muzea i moravského ZNV.³⁹ Dr. Štěpánek prováděl zajišťování již od 10. července⁴⁰ a byl

³³ AMM, MM, č. j. 64/1945, box 126.

³⁴ AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/25, box 126.

³⁵ Zpráva o sbírkách v Mikulově. AMM, MM, Sg. II-3-1945-ZMM/25, box 126. - K osobnosti Karla Jüttnera a situaci na mikulovském zámku se vztahuje například také studie Otakar Kirsch, „Němečtí muzejníci v Československu po roce 1945 na příkladu působení Karla Jüttnera v poválečném Mikulově“, in: Adrian von Arburg – Tomáš Dvořák – David Kovařík a kolektiv, *Německý mluvivci obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, 1. vyd. Brno, Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010, p. 370–392.

³⁶ Hrabě Josef Seilern-Aspang byl ve vědeckém světě známým znalcem, spolupracoval s velkými ústavy v Evropě, zejména s přírodovědeckými muzei v Paříži a v Berlíně a v neposlední řadě také se zoologickým oddělením Národního muzea v Praze. Již před válkou odprodal za velmi nízkou cenu část sbírky kotumbijských kolibříků zmíněným institucím. Plánováno odkázat Národnímu muzeu další část sbírek a zbytek převést zahraničním odborným sběratelům. Zemský národní výbor v Praze, Zajištěná sbírka Seilern-Aspangova, číslo I-6a-1225/36-1945 (opis) - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158. - Viz též Národní museum, Zajištěná sbírka Aspangova, č. 356/Zool.odd.-1946, 29. srpna 1946. AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

³⁷ Sbírkový Seilern-Aspanga sestávaly ze sbírky oologické (15.000 kusů vajec), z obsahlé sbírky ornitologické a z odborné knihovny. - Zámek Lešná - přírodovědecké sbírky. AMM, MM, Sg. II-3-ZMM, č. j. 140/1945, box 126.

³⁸ Dr. Štěpánek byl zaměstnancem Národního muzea v Praze. - Zpráva o stavu přírodovědecké sbírky hr. Seilern-Aspanga v Lešné u Zlína. AMM, MM, č. j. 140/1945, box 126.

³⁹ Emil Hachler se o záměrech Národního muzea dozvěděl 14. července a ihned informuje předsedu Zemského národního výboru v Brně. díky tomu bylo zamezeno odvezení sbírky z Lešné do Prahy. - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

⁴⁰ 10. července jako počátek prací uvádí dr. Hachler, na rozdíl od zprávy ZNV v Praze, který údajně vysílá dr. Štěpánka do Lešné až dne následujícího. Těžko říci, zda tento rozpor v dataci zajišťovacích prací něco znamenal, avšak dr. Hachler jim uváděné datum ve zprávě vyvázal. Srov. Zajištění sbírky Seilern-Aspangovy v Lešné (1945) a Zajištěná sbírka Seilern-Aspangova, číslo I-6a-1225/36-1945 (opis) - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

MŠO jmenován kurátorem celé sbírky spolu s dr. Balthasarem ze Studijního ústavu firmy Baťa ve Zlíně, který ohrožení sbírek v Lešné jako první na ministerstvo nahlásil a zajištění z Prahy požadoval.³¹ Na ministerstvo se obracel proto, že ZNV v Brně nepovažoval za kompetentní.³²

Na místě bylo zjištěno, že sbírky sestavené Josefem Aspangem jsou uloženy jednak v zámecké budově v přízemním tzv. tanečním sále a také v odlehlé budově koníren. Na obou místech uloženi, ale hlavně v konírnách, byly sbírky poškozeny. Závažné bylo zejména napadení moly a rušníkem. Sbírkový v Lešné byly již více než rok bez jakéhokoliv odborného ošetření a jejich záchrana začala takřka v hodině dvanácté.³³

V této fázi (ve dnech 16. a 17. července 1945) se Emil Hachler mohl účastnit práce dr. Štěpánka v Lešné pouze jako pozorovatel.³⁴ Dokládá, že sbírky byly sepsány a převáženy do Baťova Studijního ústavu, kde byly většinou opatřeny razítkem Národního muzea v Praze.³⁵ Potřebnou desinfekci přislíbil provést dr. Balthasar. V rámci této zajišťovací akce bylo také zjištěno, že již během války byla část sbírky transportována do Prahy.³⁶ Některé postrádané části sbírky se patrně nacházejí ve Vídni. Průzkumem bylo také zjištěno, že chybí několik vzácných kusů oologické sbírky.³⁷

V Baťově Studijním ústavu byly telegrafickým příkazem zemského prezidenta Seilern-Aspangovy sbírky zadrženy. Toto jednání ukazuje, že se angažované moravské instituce skutečně obávaly převozu sbírkových předmětů z Lešné do Čech.³⁸ Předseda Okresního národního

³¹ Zemský národní výbor v Praze, Zajištěná sbírka Seilern-Aspangova, číslo I-6a-1225/36-1945 (opis) - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

³² Zajištění sbírky Seilern-Aspangovy v Lešné (1945). - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

³³ Zajištěná sbírka Seilern-Aspangova, číslo I-6a-1225/36-1945 (opis) - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

³⁴ Zemské muzeum zažádalo ZNV v Brně o uvolnění sbírek pro svou potřebu 12. července 1945. - Zajištění zoologické sbírky v Lešné. - AMM, MM, č. j. 140/1945, box 126.

³⁵ Odvozu sbírek do Prahy se podařilo zamezit na poslední chvíli zásahem ZNV v Brně. Ornithologická a oologická sbírka Seilern-Aspangova, (rukopisný přepis) č. 24.203-V/32-46, 10. září 1946. - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158. - Jiná zpráva uvádí trochu jiná data pobytu dr. Hachlera v Lešné a to 15.-19. července 1945. Zajištění zoologické sbírky v Lešné. - AMM, MM, č. j. 140/1945, box 126.

³⁶ Jednalo se o část sbírky kolibříků a kočky rajek. Dvě bedny z tohoto transportu byly v Praze nalezeny. - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

³⁷ Oologická sbírka čítala celkem 16.000 exemplářů, soubor ptáčích kožek asi 12.000 kusů, vycpanin bylo ve sbírce na 2.000, menší počet lihových preparátů, přibližně 40 zasklených skřínek hmyzu a několik ukazek měkkýšů. Zajištění sbírky Seilern-Aspangovy v Lešné (1945). - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158. - Detailnější je lešenská sbírka popsána ve zprávě ZNV v Praze: Zajištěná sbírka Seilern-Aspangova, číslo I-6a-1225/36-1945 (opis) AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

³⁸ Ke sporu o umístění sbírek viz Pavla Obrovská, *Moravské zemské muzeum v letech 1945-1948*, Brno 2007, p. 41-45. (Magisterská diplomová práce obhájená při Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně.)

výboru ve Zlíně Noudek dokonce ujišťoval dr. Hachlera, že zajistí, aby se sbírkami nebylo dále manipulováno, dokud nedojde k dohodě mezi ministerstvem a ZNV v Brně. Jak vyplývá z Hachlerovy zprávy, uplatňoval dr. Štěpánek nároky na sbírku kolibříků a oologickou sbírku pro zoologické oddělení Národního muzea. Také pan Balthasar, zástupce Bařova Studijního ústavu ve Zlíně chtěl získat část zdržených sbírek pro svoji instituci nebo pro plánované Přírodovědecké muzeum ve Zlíně. MZM mělo samozřejmě zájem o nemalou část sbírek, takže bylo jasné, že se situace tak snadno nevyřeší. Dr. Štěpánek však přislíbil, že do Zemského muzea dodá kompletní soupis sbírky Seilern-Aspangovy.³⁹

ZNV v Brně dále protestoval proti snahám ministerstva a zaujal postoj vycházející z usnesení ZNV, které bylo odesláno 8. srpna 1945. Ve stručnosti se v tomto usnesení píše, aby bylo rozhodnuto tak, že veškeré sbírky z Lešné budou převedeny do Zemského muzea a odborná knihovna bude buď začleňena rovněž do MZM, nebo bude předána zemské univerzitní knihovně v Brně, kde by byla veřejně přístupná.⁴⁰ Toto vyjádření je doprovázeno podrobným vývodem, proč by bylo správné, alespoň z pohledu Zemského muzea, umístit sbírky právě zde.⁴¹ MŠO pak v této záležitosti uvedlo⁴², že se jedná o pouhé nedorozumění a že jednalo pouze v zájmu zabezpečení sbírek, aniž by jakkoliv chtělo využít situace a převést sbírky do Prahy. O tom bylo ředitelství Zemského muzea zpraveno ZNV v Brně 9. října 1945.⁴³

I přes toto vyjádření ministerstva nebyla věc sbírek z Lešné rychle vyřešena. Navíc muselo Zemské muzeum zaujmout ještě postoj v záležitosti uměleckých sbírek na lešenském zámku, k čemuž bylo ZNV v Brně vyzváno přípisem 7. prosince 1945.⁴⁴ Když budeme sledovat osud těchto sbírek dále, zjišťujeme, že za více než další půlrok situace valně nepostoupila. Státní památkový úřad v Brně oznamuje 10. června Zemskému muzeu,⁴⁵

že sbírky z Lešné, které byly na popud MŠO převezeny do Zlína, zůstávají majetkem státu a o jejich konečném umístění bude rozhodnuto později v jednáních mezi „vědeckými ústavy moravskými, Národním pozemkovým fondem a Národní kulturní komisí“.⁴⁶

Dne 29. srpna 1946 znovu otevírá záležitost dr. Štěpánek svým dopisem řediteli MZM.⁴⁷ Zřejmě aby předešel případným konfliktům a nevstřícnostem v jednání, uvádí pracovník zoologického oddělení Národního muzea, že jedná z pověření ZNV v Praze. Apeluje také na ředitele MZM, aby se dříve domluvené rozdělení sbírky dále neprotahovalo. Ujišťuje, že v Národním muzeu bude o sbírku dobře postaráno, neboť mají na oddělení mladého ornitologa. Dr. Štěpánek také naznačuje, že Národní muzeum (dále NM) chce vyjít vstříc případnou výměnou a protislužbami. Z dopisu také vyplývá, že ze hry vypadl Bařov Studijní ústav, protože jej opustil dr. Balthasar, který byl patrně jediným aktivním zastáncem setrvání Seilern-Aspangovy sbírky ve Zlíně.

Referent ZNV v Praze Antušek argumentuje dále, proč mají být sbírky přesunuty do NM. Uvádí, že se jedná veskrze o exotika, která nezapadají do rámce žádného z tuzemských muzeí. Národní muzeum je také největším muzejním ústavem ve střední Evropě a je v zájmu všech občanů státu, aby právě ono o sbírky světového významu pečovalo.⁴⁸

Ředitelství MZM se obrátilo na ZNV v Brně s návrhem, aby zoologické oddělení MZM bylo pověřeno jednáním se zoologickým oddělením Národního muzea, aby dohodlo konkrétní návrh na rozdělení sbírek a připravilo jej pro další jednání v Národní kulturní komisí.⁴⁹ MZM také argumentovalo, proč by sbírky z Lešné měly připadnout právě jemu. Oponovalo tak snahám a vývodům Národního muzea. Zemské muzeum uvádí, že „tyto sbírky světově známé pověsti a na Moravě vzniklé jsou podnes chloubou Moravy a aby zůstaly zemi Moravskoslezské zachovány.“ Dále se pracovníci MZM domnívali, že „I když je pracovní a výstavní poslání Zem. muzea v Brně určováno v prvé řadě hranicemi země, jeho vědecké poslání jest stejné světově jako Nár. muzea pražského.“⁵⁰ V brněnském zemském muzeu byly shromažďovány také sbírky

a knihovny jiných význačných moravských badatelů, na což by měl podle názoru muzea být také brán zřetel.⁵¹ Resolutním vývodem pak bylo, že „Nelze tedy dobře připustiti, aby sbírky a odborná knihovna ornithologa Jos. Seilern-Aspanga z Lešné, na Moravě tolik let působícího a zde své sbírky zanechávajícího, byla z Moravy vyvezena.“ Na uložení sbírek v MZM přitom měly zájem i další instituce – Masarykova univerzita (konkrétně Přírodovědecká fakulta) a Vysoká škola zemědělská a lesnická v Brně.⁵²

Posun v jednání nastal 9. října 1946. Na společné schůzi konané na půdě MZM a ZNV v Brně se sešli zástupci těchto institucí s dr. Štěpánkem z NM v Praze a byla sjednána dohoda o osudu Seilern-Aspangovy sbírek z Lešné, stále ještě uložených ve Studijním ústavu firmy Bařa ve Zlíně.⁵³

Zúčastněnými stranami bylo rozhodnuto, že sbírka oologická, sbírka paleoarktického ptactva (plus moravika) a sbírka vycpanin obratlovců spolu s příslušnou literaturou budou uloženy v Zemském muzeu v Brně. Sbírká exotického ptactva (kožky), bude uložena v Národním muzeu v Praze. Pražskému muzeu byla pak nařízena povinnost sbírku dále doplňovat a vědecky spravovat, což v MZM nebylo zatím možné pro nedostatek místa.⁵⁴ Naplnění této dohody mělo být provedeno v co možná nejkratším čase, neboť ve Zlíně již byla sbírka ohrožena i tím, že ze Studijního ústavu firmy Bařa odcházely vědecké síly a sám ústav byl již před likvidací.⁵⁵

Zhruba po dvou týdnech (25. října) se k tomuto vývoji situace vyjádřil také Národní výbor Velkého Zlína,⁵⁶ který byl správou zámku Lešná pověřen výnosem Ministerstva zemědělství ze dne 1. června 1946.⁵⁷ Zlínský národní výbor nemá proti odvozu sbírek námitek s výjimkou uplatnění dispozičního práva na sbírku vycpanin a jiných zoologických objektů s ohledem na potřeby krajského muzea.⁵⁸ Ve stejném dni jako NV ve Zlíně, pak potvrzuje převzetí zo skříní ze sbírky Zdeněk Tesař zastupující Národní muzeum.⁵⁹ MZM převzalo do ošetření

³⁹ Zpráva o stavu přírodovědecké sbírky hr. Seilern-Aspanga v Lešné u Zlína. AMM, MM, č. j. 140/1945, box 126.

⁴⁰ Zámek Lešná – přírodovědecké sbírky. - AMM, MM, č. j. 140/1945, box 126.

⁴¹ Návrh pro MŠO na nutnost umístění přírodovědecké sbírky ze zámku Lešná v zemském muzeu v Brně. - AMM, MM, č. j. 140/1945, box 126. - K vypracování návrhu bylo MZM vyzváno ZNV v Brně 4. srpna 1945. Zámek Lešná, přírodovědecké sbírky. - AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁴² Konkrétně se jednalo o reakci na přípis ZNV v Brně ze 14. září 1945. - Přírodovědecké sbírky v zámku Lešná hraběte Seilern-Aspanga. - AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁴³ Lešná, zámek, přírodovědecké sbírky hraběte Seilern-Aspanga, zajištění. - AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁴⁴ Jednalo se o sbírku rytin, portrétů, staršího porcelánu a cínového nádobí, dále pak vykládaný barokní nábytek a knihovnu. - Historické památky na zámku v Lešné u Val. Meziříčí. - AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁴⁵ Lešná, zámek, přidělení. AMM, MM, Sg. II-3-ZMM-1945/13, box 127.

⁴⁶ Uvedení Národní kulturní komise je poměrně zajímavé, protože jak uvádí také Kristina Uhlíková, tak zákon zřizující NKK vyšel v květnu 1946 a instituce začíná pracovat až v únoru 1947. - Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947-1951*, Praha 2004, pp. 29-30. - Zřejmě se tedy počítalo s tím, že status quo potrvá až do očekávaného zahájení činnosti NKK.

⁴⁷ AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

⁴⁸ Zajištěná sbírka Seilern-Aspangova, číslo I-6a-1225/36-1945 (opis) - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

⁴⁹ Ornithologická a oologická sbírka Seilern-Aspangova, č. 24.203-V/32-46, 10. září 1946. - AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

⁵⁰ Ornithologická a oologická sbírka Seilern-Aspangova, (rukopisný přípis) č. 24.203-V/32-46, 10. září 1946. AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

⁵¹ Uvedeni jsou ornitologové Ad. Schwab z Místku, Jos. Talský z Nového Jičína, Václav Čapek z Oslavan, František Zdobnický z Brna, dále pak tehdy ještě žijící badatelé J. Mrázek z Brna a J. Hála z Dukovan. Ornithologická a oologická sbírka Seilern-Aspangova, (rukopisný přípis) č. 24.203-V/32-46, 10. září 1946. AMM, MM, č. j. 166/1946, box 158.

⁵² Ibidem

⁵³ Zoologické sbírky Seilern-Aspanga z Lešné. - AMM, MM, č. 166/1946, box 158.

⁵⁴ Ibidem

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Národní výbor Velkého Zlína, Potvrzení, 25. října 1946. - AMM, MM, č. 166/1946, box 158.

⁵⁷ Viz Ornithologická a oologická sbírka Seilern-Aspangova, č. 24.203-V/32-46, 10. září 1946. - AMM, MM, č. 166/1946, box 158.

⁵⁸ Národní výbor Velkého Zlína, Potvrzení, 25. října 1946. - AMM, MM, č. 166/1946, box 158.

⁵⁹ Potvrzení (rukopis, ve Zlíně 25. října). - AMM, MM, č. 166/1946, box 158.

a správy část sbírek 24. října 1946. Jednalo se celkem o 8 skříní.⁶⁰

Dozor nad německými muzei – Svitavy

Jako třetí uvádím krátký nástin případu, kdy MZM bylo pověřeno dozorem nad bývalými německými muzei na Moravě. Německé muzejnictví se v českých zemích vyvíjelo poněkud autonomně, i když kooperace mezi českými a německými institucemi samozřejmě probíhala. Konec této spolupráce a zásadní zlom přinesl pochopitelně rok 1945, započal odsun německého obyvatelstva a veškerý majetek německých muzeí přecházel do správy obnoveného československého státu.

Krom dalších bývalých německých muzeí bylo MZM také pověřeno dozorem nad konsoolidací muzea ve Svitavách.⁶¹ Místní muzeum bylo specifické tím, že se díky prostorovým komplikacím nikdy neotevřelo veřejnosti. Pracovníci muzea shromažďovali a zpracovávali sbírkové předměty, avšak k jejich prezentaci nedošlo.

Za války muzeum značně utrpělo, neboť v jeho prostorách byli ubytováni uprchlíci a zajatci, kteří nijak neochráněné sbírky i ostatní inventář zdemolovali. O tomto stavu informoval ředitele MZM Jaroslava Helferta, který se ve věci osobně angažoval, ředitel svitavského muzea Jan Kopecký.⁶² Zajišťovací oddělení MNV ve Svitavách předávalo v průběhu let 1945-1946 kulturnímu oddělení zadržovaný majetek, o němž se domnívalo, že byl právě z muzea rozkraden. Pracovníci muzea tyto předměty třídili a připravovali pro následné vystavení. Avšak muzeum ještě nemělo dostatek vitrín, což celou instalaci sbírek opět zdržovalo. Muzeum také nemělo dostatek odborných sil, stejně tak jako mnohá jiná menší muzea a na ředitelství MZM se proto obracelo o pomoc i v této záležitosti.⁶³

Tento neutěšený stav se podařil značně vylepšit i díky státní subvenci, na jejíž možnost Jaroslav Helfert MNV Svitavy upozornil.⁶⁴ 27. dubna 1947 potom došlo k slavnostnímu otevření svitavského městského muzea v prostorách někdejší Budigovy vily na Smetanově náměstí. 14. května 1947 pak navštívil Jaroslav Helfert Svitavy a z jeho zprávy vyplývá, že muzeum se podařilo již cele uvést do provozu. Spravovalo jej šest členů muzejní rady MNV, bylo finančně zajištěno a rovněž byla domluvena další pomoc a spolupráce na odborné bázi s MZM, protože hlavně tvorba expozice pravěkého osídlení kraje potřebovala značnou podporu.⁶⁵

Závěrem

Poválečný stav byl pro kulturní instituce v Československu mimořádně náročný, sice jiným způsobem než doba protektorátní, avšak situace po osvobození přinesla chaos a naléhavou potřebu zachránit doslova co se dá – ať se mělo jednat o původně český majetek nebo konfiskáty německých obyvatel.

První dva roky po válce byly nejspíše zdaleka nejtěžší. Přesto, že se vládní úřady snažily zajištění a zabezpečení záchraných prací koordinovat, ne vždy se to dařilo, jak jsme mohli sledovat v případě zámku v Lešně. Déle než dva roky trvalo jednání mezi vědeckými ústavy a úřady, aniž by se někam valně pokročilo. Vytvoření Národní kulturní komise bylo určitě pozitivním momentem v ochraně kulturních hodnot v těžké poválečné době.

Pokusil jsem se na výše uvedených vybraných případech týkajících se činnosti a působnosti MZM v Brně nastínit situaci v muzejnictví a památkové péči bezprostředně po osvobození republiky a přiblížit situaci, která nepřímo podporovala vznik zastřešující a koordinující instituce, tedy Národní kulturní komise. ■

Použitá literatura

– Archivní prameny:

Archiv Moravského zemského muzea, fond Moravské zemské muzeum.

– Monografie:

Slavomír Brodesser – Jan Břečka – Jiří Mikulka, *K poznání a slávě země...*, Brno 2002.

Jiří Špět, *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945-1985)*, Praha 1988.

Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947-1951*, Praha 2004.

– Časopisecké články a příspěvky ve sbornících:

Jaroslav Helfert, *Zemské muzeum v Brně po válce a s obnovením časopisem*, *Časopis Zemského muzea v Brně*, XXXIII (1946), No. 1.

Otakar Kirsch, *„Němečtí muzejníci v Československu po roce 1945 na příkladu působení Karla Jüttnera v poválečném Mikulově“*, in: Adrian von Arburg – Tomáš Dvořák – David Kovařík a kolektiv, *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, 1. vyd. Brno, Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010.

– Diplomové práce:

Otakar Kirsch, *Německé muzejnictví na Moravě*, Brno 2008, (Disertační práce obhájená při Historickém ústavu FF MU v Brně.)

Pavla Obrovská, *Moravské zemské muzeum v letech 1945-1948*, Brno 2007, p. 24-25. (Magisterská diplomová práce obhájená při Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brně.)

Klíčová slova:

Moravské zemské muzeum – Národní kulturní komise – Národní muzeum – zámek Mikulov – zámek Lešná – Muzeum Svitavy – konfiskace – sbírky – archeologie – přírodní vědy – kunsthistorie.

Keywords:

Moravian Museum – National cultural commission – National Museum – The Mikulov Castle – The Lešná Castle – City Museum Svitavy – confiscations – collections – archeology – natural science – art history.

Mgr. Jan Obrovský (*1977)

Vystudoval gymnázium INTEGRA Brno a v roce 1996 byl přijat na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity k dennímu studiu oborů historie a pomocných věd historických.

Roku 2002 úspěšně dokončil magisterské studium a v roce následujícím nastoupil jako archivář v Moravském zemském muzeu v Brně, kde je zaměstnán doposud.

Specializuje se na české dějiny 19. a 20. století.

⁶⁰Zpráva o činnosti Zoologického oddělení Zemského muzea za rok 1946. – AMM, MM, box 158. – Dr. Emil Hachler ještě upřesňuje, že část sbírek zůstala zadržena v Zlíně. Zpráva o služební cestě do Zlína 17. 1. 1947. – AMM, MM, č. 110/1947, box 152.

⁶¹Dozorem nad muzei v pohraničí a koordinací jejich začleňování do sítě českých muzeí bylo MZM pověřeno výnosem ZNV v Brně č. 11. 663/IV/16/46 ze dne 17. dubna 1946. Tuto činnost MZM vykonávalo pod vedením Jaroslava Helferta a za jeho osobní angažovanosti. Docházelo k navazování kontaktů s místní samosprávou, odborné kooperaci a tyto vztahy byly podporovány mnohými osobními návštěvami ředitele Helferta a dalších pracovníků MZM v pohraničních muzeích, takže záhy docházelo k rychlé přeměně muzeí německých na muzea česká. – Otakar Kirsch, *Německé muzejnictví na Moravě*, Brno 2008, p. 109-110. (Disertační práce obhájená při Historickém ústavu FF MU v Brně.)

⁶²Svitavy – městské muzeum, dopis ze dne 13. srpna 1946. – AMM, MM, č. 207/1946, box 171.

⁶³Ibidem

⁶⁴Dopis MNV Svitavy Ministerstvu školství a osvěty ze dne 11. září 1946. – AMM, MM, č. 207/1946, box 171.

⁶⁵Svitavy – městské muzeum, zpráva z inspekční cesty 14. května 1947. – AMM, MM, č. 459/1947, box 1.